

अनुवादीत कादंबरीतील मर्म प्रा. रिता वाळके (डंभाळे)

अरविंदबाबू देशमुख महाविद्यालय,
भारसिंगी ता. नरेखेड जि. नागपूर

सारांश :

एका भाषेचा मजकूर दुसऱ्या भाषेत व्यक्त करण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे भाषांतर किंवा अनुवाद होय. चांगल्या अनुवादासाठी दोन्ही भाषांची उत्तम जाण आणि आकलन असणे गरजेचे आहे. लेखकाचा भाषांचा अभ्यास सखोल असावा लागतो. अनुवाद हा सर्जनशील साहित्य प्रकार आहे. अनुवादकाला एका विशिष्ट पातळीवर सर्जनशिलता वापरता येते. मुख्य लेखकाला मात्र स्वातंत्र्य असते. अनुवाद एक कला असल्यामुळे साहित्याची निर्मिती आपल्या भाषेतून उभी करायची जाणीव अनुवादकाला असते. निरंतर अभ्यास, वाचनियता टिकवणे हे अनुवादकासमोरचे आव्हान होय. मराठी साहित्य हे कथा, कविता, कादंबरी, नाटक व आणखी कितीतरी वेगवेगळ्या प्रकारांनी समृद्ध झालेले दिसते. यातील 'कादंबरी' या साहित्य प्रकाराचा विचार करता 1853 ला सुरुवात झालेल्या या साहित्य प्रकाराने आधुनिक काळात मनोरंजनाचे इतर साधने, साहित्य असूनही एका वेगळ्या दृष्टीने समृद्धी साकारल्याचे दिसते. या साहित्य प्रकारात 'अनुवादीत कादंबरी' हा प्रकारही तेवढाच सक्षम झालेला दिसतो. अनुवादीत कादंबरीत देशातील, समाजातील वेगवेगळ्या जिवंत विषयाचा विचार करून त्या विषयांशी लोकांना जागृत करण्याचा प्रयत्न होतांना दिसते. वेगवेगळ्या भाषेच्या साहित्यांमध्ये अनुवाद हा प्रकार दिसून येतो. भारतीय प्रत्येक कादंबरीतील भाषिक सौंदर्य वेगवेगळे आहे. भारतीय अनुवादीत कादंबऱ्या पाहून त्या कां अनुवादीत कराव्या अशा काही लेखकांना कादंबरीतील शिर्षकातून दिसून येते.

'देवदास' ही शरदचंद्र चट्टोपाध्याय या मुळ बंगाली लेखकाने एकोणविसाव्या शतकाच्या अखेरीस लिहलेली कादंबरी त्यांच्या उत्कृष्ट कथाकथनामुळे जनमाणसांत लोकप्रिय आहे. 'देवदास' या कादंबरीतील पार्वती ही एका लहानशा गावातील सर्वसामान्य व देखणी मुलगी जिने या कादंबरीतील नायकावर अलौकिक प्रेम केले. त्या काळातील अभावनेच दिसणारा धीटपणा, लहान वयातच आलेली प्रगल्भता, पराकोटीचा त्याग, टोकाची सहनशिलता ह्या गुणांमुळे ती असामान्य ठरते. तर चंद्रमुखी ही वयाने मोठी असलेली व्यक्तिरेखा तिच्या वाट्याला आलेल्या घोर वंचनेमुळे पतित होतांना दिसते. त्यामुळे तिच्या आयुष्यात अनेक माणसं येतात. याच कडू अनुभवातून ती माणसं ओळखणे शिकते. तिचं मन स्वच्छ, हळूवार आणि संस्कारशिल आहे. ती पैशाच्या मागे न लागता सर्वस्व पणाला लावून देवदासवर प्रेम करते. तसेच देवदास ही व्यक्तिरेखा मनानं दुबळा पण जमीनदार म्हणून अहंकारी दिसतो. तो मनानं दृष्ट नाही पण मनानं दुबळा आहे. निर्णय घेण्याची व विरोध करण्याची क्षमता त्याच्यात नाही.

प्रेमात त्याची अवस्था कस्तूरीसारखी होती म्हणून चंद्रमुखी त्याला म्हणते, 'पार्वतीने तुम्हाला फसवलं नाही, तुम्हीच तुम्हाला फसवलं' अशी वाक्यरचना व या कादंबरीतील दुय्यम पात्रांचे विचित्र वागणे, अगम्य बोलणे यावरून त्यांच्यातील जिवंतपणा दिसून येतो. ही कादंबरी प्रेमाची शोकांतिका असून विसाव्या शतकातील समाज यात दिसतो. समाजातील रितीरिवाज, समजूती, उच्च निचतेच्या कल्पना, जातिभेद, जमीनदार व त्यांच्या प्रथा, आधुनिक विचारांचा शहरातून वाहू लागलेला प्रवाह, मौजमजेची साधनं, व्यसनाधिनता, शहर व गांव ह्यांच्या संस्कृतितील तफावत इत्यादी गोष्टींचा परिणाम दिसतो. 'देवदास' कादंबरीतील लेखनातील सौंदर्य बघून मृणालिनी गडकरी यांनी या बंगाली भाषेतील कादंबरीचे मराठीत अनुवाद केले. शरदचंद्र चट्टोपाध्याय यांच्या भाषेत, कथेत रंगविलेल्या तिन्ही व्यक्तिरेखा समाजातील सर्व स्त्री-पुरुषांना आपल्या वाटतात. त्यांचे साहित्य देशातील व कालातील असल्यामुळे लेखिकेला अनुवाद करावेसे वाटले.

कविता दासवानी यांच्या 'एव्हरीथिंग हॅपन्स फॉर अ रिझन' या कादंबरीचा लेखिका चित्रा वाळिंबे यांनी अनुवाद कलेला आहे. ही कादंबरी मजेशीर व योग्य तिथे धारदार आहे. यामुळे या कादंबरीतील नायिका उत्कट व उत्साही आहे. जे आपल्याला कधीच मिळत नाही, तेच मिळालं तर आपण आपलं संपूर्ण आयुष्य अगदी मनासारखं जगतो हे या कादंबरीत पाहायला मिळते.

गेल्या शतकातल्या भारतातील राजकारणात आपलं जीवन गुंतवलेल्या महारथींची हार जीत शोधणारी, शुद्रतेवर विजय मिळविण्याचं अदम्य साहस त्यातील हार त्याचप्रमाणे या हरण्यातही ताठ असलेलं मानवी व्यक्तिमत्वाचं वैभव कुतुहलानं निरखणारी, 'संस्कार' ची अंतर्मुखता आणि 'भारतीपूर' ची बहिर्मुखता समोरासमोर उभ्या ठाकून क्रियाशिल झाल्यानंतर नवी प्रबुद्धता दर्शविणारी कलाकृती कन्नड लेखक यु. आर. अनंततमूर्ती यांच्या 'अवस्थे' या कादंबरीला उमा कुलकर्णी यांनी 'अवस्था' या नावाने अनुवादीत करून साकारली. कन्नड साहित्यातील श्रेष्ठ लेखिका सुधा मुर्ती यांनी 'महाश्वेता' या कादंबरीत पारंपरिक वातावरणातून आलेल्या व आयुष्य उध्वस्त करणाऱ्या, संकटांनी घेरलेल्या तरुणीला वास्तवाचं भान देऊन स्वतःच्या आयुष्याला समर्थपणे आकार देण्याइतकं सक्षम केलं आहे. लेखिकेचे प्रगल्भ विचार व आधुनिक जीवनाशी समन्वय साधणारी दृष्टी यामुळे या कादंबरीला गहनता प्राप्त झाली आहे. अनेक भारतीय भाषांत अनुवादीत झालेल्या या कादंबरीचा उत्कृष्ट मराठी अनुवाद वाचकांना चटका लावून जाणारा व आपल्या विचारास प्रवृत्त करणारा वाटतो.

‘प्रकाशनो पडछायो’ या दिनकर जोशी यांच्या मुळ गुजराती कादंबरीचा मराठी अनुवाद स्मिता भागवत यांनी ‘प्रकाशाची सावली’ या रूपात केल्याचे दिसते. या कादंबरीत हरीलाल गांधी महात्माजींचे जेष्ठ सुपुत्र यांना महात्माजींची सावली म्हटले आहे. पन्नास साठ वर्षांचं जीवन स्वतःचं अस्तित्व नाकारलं जात असतांना एका भावनाप्रधान व्यक्तीसाठी जगणे असामान्य पित्याविषयी निराशय प्रेम, आदर आणि पित्याच्या सहवासाची आस तसेच भावनाप्रधान मनाची कुतरओढ, पितापुत्रात संघर्षाची ठिणगी, बापाविरुद्ध बंड, अपयशांच्या निसरड्या वाटेवर व्यसनं, धर्मांतर, इत्यादी विविध रूपं हरीलाल यांचे दिसते. गांधी पिता-पुत्रातील संघर्षाची वेगळी कहाणी या कादंबरीत पाहायला मिळते. कला आणि कलाकार यांमधील अनाकलनीय नात्याचा परखड शोध डॉ. एस. एल. भैरप्पा यांच्या ‘मंद्र’ या कादंबरीतून उमा कुलकर्णी यांनी हेच चित्र आपल्या अनुवादीत कादंबरीत मांडले आहे. इत्यादी व आणखी कितीतरी अनुवादीत कादंबऱ्यातून वेगवेगळ्या विषयांची मांडणी झाली.

समारोप :

प्रेम, असुया, त्याग, लोभ, माणुसकी, अमानुषता, समंजसपणा, बेजबाबदारपणा, सेवार्थभावना, मतलबीपणा, औदार्य-कृपणता, निरागसता, धूर्तपणा अशा परस्पर विरोधी भावनांबरोबरच माया, वात्सल्य इत्यादी विविध रूप या कादंबऱ्यामध्ये पाहायला मिळते. समाजात चालू असलेल्या सर्व गोष्टींचे विकृतीकरण, मुख्य जाणीवांचा न्हास आणि रक्तांच्या नात्याचे व्यापारीकरण यांचे मर्मभेदक चित्रण करणाऱ्या तसेच वरवर अतिशय साध्या वाटणाऱ्या पण बरंच काही सांगून जाणाऱ्या या अनुवादीत कादंबऱ्या

वाटतात. मनाशी बाळगलेल्या नितीतत्वांना घट्ट धरून जीवनाला सामोरा जाणाऱ्याही दिसतात. तसेच पराकोटीच्या दुष्टत्वाचे कठोर दर्शनही अनुवादीत कादंबरीतून घडतांना दिसते. नात्यागोत्यातील परस्परांवरील उत्कट प्रेम, मनातील आशा- आकांक्षा, कोवळी सुखदुःखे भविष्याची स्वप्ने रंगवितांना जीवनात घडणारा विनोद व हृदयस्पर्शी चित्रण साध्या सच्चेपणामुळे या अनुवादीत कादंबऱ्या शेवटपर्यंत आपल्याला भावनिकतेने गुंतवून ठेवते.

निष्कर्ष :

1. अनुवाद हा सर्जनशील साहित्यप्रकार आहे.
2. अनुवादीत कादंबऱ्या भावनिकतेने शेवटपर्यंत गुंतवून ठेवते.
3. अनुवादीत कादंबऱ्यातून वेगवेगळ्या विषयांची मांडणी झाल्याचे दिसते.
4. भारतीय भाषांत अनुवादीत झालेल्या कादंबरीचा उत्कृष्ट मराठी अनुवाद वाचकाला चटका लावून जाणारा व आपल्या विचारास प्रवृत्त करणारा वाटतो.
5. मनाशी बाळगलेल्या नितीतत्वांना घट्ट धरून जीवनाला सामोरा जाणाऱ्या अनुवादीत कादंबऱ्या वाटतात.

संदर्भ ग्रंथ :

1. डॉ.एस.एल.भैरप्पा, मंद्र, मेहता प्रकाशन, पुणे
2. स्मिता भागवत, प्रकाशाची सावली, मोरया प्रकाशन, डोंबीवली, मुंबई
3. उमा कुलकर्णी, अवस्था, मेहता प्रकाशन, पुणे
4. ह. मो. मराठे, मार्केट, मेहता प्रकाशन, पुणे
5. शरतचंद्र चट्टोपाध्याय, देवदास, मेहता प्रकाशन, पुणे
6. सुप्रिया वकील, टाईमपास, मेहता प्रकाशन, पुणे